

Spørsmålet fra de døde

Taler
Sigurd Evensmo

Dato
2 juni 1946

Sted
Hval kirkegård, Ådal

Omstendigheter
Avdukning av bauta over Harald Dølerud

1 [...]

Siden frigjøringen har vi talt og skrevet meget om våre døde, hva de betydde i kampen og hvilken arv de har gitt oss. Med det siste mener vi jo at deres innsats
5 for landet ikke er endt med deres død, men at de har gitt oss noe som lever videre.

Overfor dette mektige og forferdelige: at tusener dør i en strid, vil en gjerne forenkle, og vi sier at de døde for fedrelandet. Det er jo også riktig: Gjennom
10 deres kamp og død ble Norge fritt igjen.

Men kanskje gjør vi klokt, både mot de døde og mot oss selv, om vi ikke stopper ved dette at de døde for fedrelandet, men ser den uhyre mangfoldighet av motiver som ligger bakom og prøver å finne fram i mylderet av drivkrefter i
15 menneskesinnene.

Den gruppen Harald Dølerud hørte til, var 18 unge menn som ikke hadde det samme syn på alle store spørsmål i livet. De hadde kjempet for Norges frigjøring, og de ville vestover for å fortsette kampen, men ellers skiltes
20 meningene i mange forskjellige avskygninger, både når det gjaldt grunnleggende livssyn og politiske standpunkter. Det hendte mens de satt på celle, grepet i en handling som ble straffet med døden, at de tørnet sammen i kraftige ordskifter om hvorledes menneskene skulle stille seg. De kom også fra forskjellig miljø, noen var bygutter og noen bygdegutter, noen fra Østland og noen fra Vestland,
25 fra ytterst forskjellige kår. Det var naturlig at de ikke mente likt og at de kunne slåss for meninger også i en celle.

30 Mange avgjørende følelser eidde de sammen: Kjærligheten til hjemmet i videste forstand, og hatet til dem som brendte våre byer, drepte og pinte landsmenn og venner og nektet oss frihet for tanke og ord. Disse følelsene var felles og en forutsetning for at den norske fronten kunne spenne om folkegrupper som i fredstid hadde slåss om dagens og morgendagens spørsmål.

35 Men det som veidde tyngst for disse unge da de gikk inn i kampen, kunne veksle fra mann til mann. For noen var det de rent nasjonale følelser, de som i Tyskland så en aggressiv stormakt som måtte bli slått tilbake. Andre gikk inn i kampen først og fremst ut fra et sosialt, religiøst eller humanistisk syn. For dem var Tyskland kanskje i sterkere grad nasjonalsosialismen - det var den som måtte bli slått, og det de tenkte på var mere en folkenes og menneskenes kamp mot
40 nazismen enn en nasjonens kamp mot en annen nasjon.

Nasjonale, sosiale og humanistiske motiver fløt naturligvis over i hverandre, vel hos de fleste, men en side veide gjerne tyngst. Og som motivene til kampen
45 vekslet, slik vekslet også synet på den verden som engang skulle gå ut av katastrofen og bli bygd opp igjen. Montro det var to blant de 18 som la akkurat det samme i begrepet frihet som vi ofte omgås så lettvin? Jeg tror noen stanset opp ved nasjonens frihet, andre tenkte på nye samfunnsformer som ville gi større frihet enn før, atter andre på en mer individuell menneskelig frihet.

50 Om denne forskjell i motiver og framtidssyn kunne det bli friske sammenstøt. Men ut av hvert slikt oppgjør gikk kameratskapet sterkere enn før. La oss holde fast ved det.

55 Denne gjengen kom til Grini. Der gikk de inn blant mange hundre andre, de kom på forskjellige rom og i forskjellig arbeid - de fant gamle kamerater fra sitt eget miljø. Slik kunne det hende at de ikke så hverandre så ofte på dagen. Men hver gang de møtte hverandre midt i den nye vrimmelen av fanger, følte de at de var bundet sammen på en egen vis - de eidde noe sammen. Kanskje kom de aldri
60 til å snakke om det, men det var der bestandig. De kjente en nærhet som hang sammen med at de stod overfor døden - det merket dem uten at de snakket om det eller tenkte på det.

Og et trekk til skal vi ta med fra dem: De ville ikke dø.

65 De gikk villige inn i en kamp som de visste kunne koste livet, men ingen av dem

70 var mennesker for hvem det kunne være ett fett om de levde eller døde, ingen var desillusjonerte og trøtte menn som bare hadde spenningens pirring igjen som livsverdi.

Tvert imot - de var meget unge, og da fengselsveggene lukket seg om dem, steg livet fram i drømmene som et skinnende eventyr med talløse muligheter. Da blir offeret så stort at få kan fatte det fullt ut.

75

Det fins mennesker som er skuffet over at folkebevegelsen fra okkupasjonstiden ikke har fortsatt i samme form etter frigjøringen, men at folket på ny grupperer seg omkring stridende idéer.

80 Hva ville de døde ha sagt oss, hvis de hadde kunnet stille sitt offer opp mot dagens virkelighet?

Ingen kan svare for dem med full sikkerhet. Men vi har lov, og vi har plikt til å prøve å trekke lærdom av deres liv.

85

De kjempet for Norges frigjøring, men bak denne tanken lå de stridende idéer om hvorledes friheten skulle bli ført videre slik at menneskene kunne bli lykkeligere enn de var før krigen kom. Neppe noen av dem drømte om et Norge der friheten var uten strid, uten idéers brytning. Men jeg tror at de - kanskje
90 uten å tenke på det - hadde forestillingen om et Norge der en kunne leve og stri for meninger og tro - uten at striden ble full av bitterhet, hat og uærlighet.

Kanskje var det en naiv drøm, en av de drømmene som springer fram som en nødvendig, lys motvekt mot den grå dagen innenfor celleveggene. De glemte vel
95 at menneskene i Norge, selv etter en krig som ofte kalte på det beste i dem, ville ha egenskaper i behold som kunne forgifte den gode striden.

Men la oss holde fast ved denne deres dagdrøm fra cella, hvor naiv den enn kunne være - la oss prøve å fange dette trekk fra deres eget liv:

100

De skiftende livssyn hadde understrømmen av samhold, ja, en nærhet som var så rik at ordet samhold ikke strekker til. Og deres budskap til oss blir et spørsmål:

"Det som var mulig innenfor fengelsmurene, skulle det være umulig ute under
105 himmelen der livet folder seg ut i all sin rikdom?"

Vi blir fattige når vi famler etter svar, vi som fikk beholde livet og enda gå med mismot gjennom dagene. Forsvaret er ynkeverdig, for det lyder: Vår sivilisasjon er
110 slik at menneskene må bli stilt på linje overfor en brå og voldsom død før de føler enheten i livet.

Så har vi kanskje ikke annet å gjøre enn selv å bli naive nok til å drømme dagdrømmen om den gode åndens strid. Og her skal de falne hjelpe oss.

115 Vi skal huske dem når hver enkelt av oss ut fra våre forskjellige syn er i ferd med å si: "Framfor alt var det folk av min tro som døde for Norge - folk av min tro møtte døden bedre enn de andre fordi de var rikere i sinn - folk av min tro er alene kalt til å redde menneskeheten."

120 Vi skal ha de dødes tause spørsmål med oss når intoleransen reiser hodet og forgifter åndens strid med hovmot og maktbegjær, og de døde må minne oss om at det er mulig for menneskene å strides uten å øve vold. Det er nødvendig fordi vold ikke bare er krig og tortur og drap - vi er ikke ferdig med volden om
125 Tyskland er slått og vi lever i en demokratisk stat. Volden lever videre, den lever også i demokratiet, i intoleransen som nekter å se de redelige motiver hos en motstander, og den lever videre hos dem som dekker sine egoistiske motiver, sitt maktbegjær, bak masken av sosialt ansvar og fedrelandssinn.

130 Det er ingen bedre måte å hedre de døde på enn alltid å huske noen ord en av dem skrev. Nordahl Grieg satt i London i desember 1940 - kampen hadde vært blodig, frigjøringen var en fjern drøm, og han skrev i diktet "Godt år for Norge":

135 Men etter den grusomme leken

som pinte, myrdet, rev ned,

ber vi at landet vi elsker

140 må gi oss kraft til fred.

Volden selv må bli hjemløs

når folket har funnet hjem -.

Kilde

Ingen fred å finne. Oslo 1982, s. 52-55.

150

Emner

Andre verdenskrig, Frihet, Krig, Minnetale, Nasjonalisme, Nazisme

URI

<https://www.virksommeord.no/tale/sporsmalet-fra-de-dode>

155

160

165

170

175

180